

(Parhâd o dudalen 7)

Yn Oes Fictoria, un o arweinwyr y gwrthdirwestwyr oedd Horatio Thomas, ficar y plwyf. Rydym yn ddiolchgar i Dr. R. Elwyn Hughes am ei ymchwil ynglŷn â chymeriadau trigolion Pentyrch yn y cyfnod hwnnw. Mae ef wedi darganfod sawl cyfeiriad at Horatio, yr offeiriad lliwgar yma yn nhudalennau cyhoeddiadau fel *Y Gwladgarwr*, *Y Diwigiwr* a *Tywysydd y Plant*. Mewn erthygl yn *Y Lladmerydd*, cawn weld pa mor selog oedd Horatio dros achos y diotwyr, yn gyffredinol, wrth ystyried cyfarfod a gafodd ei gynnal yn Llantrisant yn 1842 er mwyn trafod perthynas y Beibl â dirwest.

Yng ngeiriau y Parch Daniel Thomas, Ffynnon Taf:

'Ar un ochr i'r ddadl roedd Horatio gyda'i gyfaill Ieuan Myfyr o Bontypridd ac eraill; ar y llall, sawl hoelen wyth yr eglwysi anghydfurfiol lleol. Bu Horatio a'i griw yn rhesymu fod troi y dwr yn win gan yr Iachawdwr yng Nghana Galilea yn profi eu pwynt. Dadleuent nad oedd y fath beth yn bod a gwin anfeddwol, ac yr oedd y ffaith hon yn ddigon, yn ôl eu tyb hwy, i roddi taw ar holl ddirwestwyr y byd. Ac yn wir, yr oedd y blaid ddirwestol yn cerdded yn ysgafn iawn dros yr engraffit hon, ac yn teimlo yn ddrwg ganddynt i'r gwin rhedeg yn fyr yn y briodas, fel ag i alw am wyrth oedd yn rhoddi benthg ei hun mor rhywydd i'r gelyn. Ond nid oedd dim i'w wneud ond pasio heibio i'r ffaith hon, ac aros y tu cefn i rai eraill oedd yn fwy ffafriol.'

Ymgrych i gael hyd i'r ddioid anfeddwol

'Pe byddai ond yn bosibl cael gwin anfeddwol! Mi fyddai hwn yn erfyn amhrisiadwy i'r dirwestwyr. Gellir dychmygu'r gorfoledd pan ddaeth gair fod gwin anfeddwol yn bod, a hynny yn Aberystwyth. Ond nid hawdd oedd ei gyrchu oddi yno gan nad oedd yr un tren a'r unig ffordd oedd cerdded. Trueni fod Aberystwyth mor bell i ffwrdd! Yn sicr, byddai bodolaeth gwin anfeddwol yn y ddadl gref yng ngwersyllt y dirwestwyr ac yn ddamniol i'r gwrth-ddirwestwyr.'

Y canlyniad fu i un Dafydd Davies gerdded pob cam i Aberystwyth a cherdded yr holl ffordd yn ôl gyda dwy neu dair potel o'r gwin anfeddwol ar ei gefn. Daeth hyn yn dystiolaeth gref o blaid achos y dirwestwyr. Pan aeth gair ar led fod y gwin anfeddwol ar gael yn Llantrisant a byddai ar gael i'w brofi yn y cyfarfodydd, bu hyn yn ddigon o fodd i Ieuan Myfyr a'i gefnogwyr gadw digon pell o'r cyfarfod y diwrnod hwnnw.

Ar yr achlysur yma, cynhaliwyd y cyfarfod yn y farchnad 'a channoedd, os nad miloedd o bobl yn bresennol. Dechreuai y cyfarfod cyntaf am ddeg yn y bore, a pharhau hyd dau, a byddai cyfarfod arall drachefn, yn yr hwyr. Yn sôn am y dwr yn cael ei droi yn win, yr oedd y Parch Jones, Llangollen, yn dyfynnu Hebraeg a Groeg wrth ddadlau fod yr adnod yn y gwreiddiol yn llawer mwy eglur o du dirwest nag oedd yn y Gymraeg. 'Ia', meddai rhywun, 'ond ffordd gwyddon ni eich bod yn dyfynnu'n gywir?'

Yr oedd y Ffirad Horatio Thomas, Pentyrch, gwrthdirwestwr mawr, yn bresennol yn y cyfarfod a meddyliodd y byddai cael gafael ar Feibl Hebraeg yn

Y Ffirad Horatio Thomas

gymorth. Felly, cyfrwyodd ei geffyl a ffwrdd ag ef yn un swydd i Landaf, at yr Esgob i mofyn Beibl Hebraeg. Bu fawr o dro yn dychwelyd i'r cyfarfod â'r Beibl Hebraeg dan ei gesail.

'Wedi cyrraedd y llwyfan, estynnodd y Ffirad y Beibl i Mr Jones i 'ddarllen' yr adnod yn Hebraeg, a oedd tipyn cyn hynny wedi ei adrodd. Agorodd Mr. Jones ei lyfr, ond erbyn edrych, hen Feibl ydoedd, heb ei rannu i benodau ac adnodau. Yr oedd Mr Jones felly yn methu dod o hyd i'r adnod. Yn y rhagolwg o hyn roedd Ffirad Thomas a Ieuan Myfyr hefyd yn gwenu yn gysurus ac yn hapus dros ben, tra difyrai eu canlynwyr eu hunain mewn taflu brawddegau cellweirus a direidus. 'Mynnwch chi ganwyll' meddai un. 'Ystun dy spectols iddo, Twm' meddai'r llall. 'Fallai ei bod wedi cilio' gwaeddai y trydydd. Yr oedd y dirwestwyr yn bur ddistaw y munudau hyn. Ond dyma law y dadleuydd i fyny. Distawrwydd! Y mae y bennod wedi ei ffeindio, a'r adnod hefyd; yn nawr ynte. Darllenodd Mr Jones yr adnod allan yn groew, a meddai, 'Dyna hi'.

Yr oedd pawb yn ddistaw ar hyn, yn neilltuol Ffirad Thomas a Ieuan Myfyr. 'Ia' meddai rhywun o'r dyrfa cyn hir, 'ond ffordd gwyddon ni eich bod yn ei ddarllen yn iawn? Beth wyddon ni am yr Hebraeg? Rhowch y Beibl i Ieuan Myfyr. 'Ia' cytunai eraill, darllenwch hi, Ieuan.

Estynnwyd y Beibl i Ieuan Myfyr - ond druan ohono, gorfu iddo gyfaddef yn ddafadaidd ddigon, nad oedd ef yn deall Hebraeg o gwbl, ac estynnodd y Beibl yn ôl. Dyw e ddim yn gallu darllen Hebraeg' murmurai'r dorf, ac ambell i bwff o chwerthin yn codi yma a thraw. Ond ymhen ennyd, dyma lais o'r tu ôl yn gweiddi, 'Ffirad Thomas, darllenwch chi hi'. Ia, Ia, meddai'r llu, 'darllenwch chi hi, Ffirad.'

Trafferth darllen y Beibl Hebraeg

'Estynnwyd y Beibl Hebraeg i Ffirad Thomas, a derbyniodd yntau ef, fel pe bai yn derbyn planed nad oedd yr un gwydr wedi ei gweled o'r blaen. Agorodd y gyfrol sanctaidd, edrychodd iddi, ond nid oedd Ffirad Thomas yn gweled trem drwy yr Hebraeg, ac yn fuan

estynnodd y gyfrol yn ei hól, gan fwmian rhywbeth ei fod yntau wedi 'anghofio' Hebraeg!

Pan welodd y blaid ddirwestol hyn, torasant dros y ceulanau, mewn gorfoledd a digrifwch. 'Ha, Ha, Ha, meddent, 'ma'r Ffirad yn ffaelu darllen, a fynta wedi mofyn y llyfr. 'Ho, Ho, Ho, y Ffirad yn ffaelu darllen, a fyntau wedi byrchga i Landaf, i fofyn y Beibl, Ho, Ho, Ho!

Ar yr un adeg yr oedd y blaid ddirwestol yn cnoi eu tafodau, ac yn chwythu allan doraeth o ddirmyg ar eu cynrychiolwyr. 'Twt. baw, beth shwd Ffirad yna, meddai rhywun, 'Hela ac ifad cwrw ma hwna o hyd, wai' atebai rhywun arall. 'Dos dim un o nhw yn werth tatan i ddadla' meddai trydydd. 'Bachgen' gwaeddai pedwerydd, 'on ni'n meddwl fod y ffirad yn gallu darllen popeth!

Daeth y ddadl i ben. Profodd potelau Dafydd Davies a'r adnod Hebraeg, yn rhy galed i'r gelyn. Cariodd y dirwestwyr y dydd, felly, o ddigon. Dychwelodd Ieuan Myfyr a Ffirad Thomas, a'u canlynwyr, - wel, i'r dafarn, mae'n lled debyg, i foddie eu siomedigaeth mewn diod'.

Agwedd syfrdanol aelodau'r capel

Mae y Dr R. Elwyn Hughes wedi darganfod sawl 'perl' arall sy'n werth ei ailgyhoeddi. Mae un ohonynt yn cyfeirio at y sefyllfa a oedd yn bodoli yng Nghapel Bethlehem, Gwaelod-y-Garth, Pentyrch yn y pum degau. Yn yr hanesyn hyn, mae Pan Jones yn cyfeirio at agwedd syfrdanol aelodau'r capel yn y cyfnod hwnnw tuag at ysmegu a diota er eu bod o dan weinidogaeth oleuedig John Jones, pregethwr 'llym' a adnabyddid ar gyfer meithder ei bregethau - 'ni wnai fawr o drefn arni heb gael yn agos i awr ati' (Y Parch. John Jones, Pentyrch' *Tywysydd y Plant* 4, 1874).

Fe ddaeth Pan Jones i Bentyrch i weithio fel crydd. Yn syth ar ôl ymaelodi yng Nghapel Bethlehem, dechreuodd ef fynegi ei farn ynglŷn â'r ddioid felltith.

Yn ei eiriau ei hunan:

'Gofynais yn y Gyfeillach nos Sabath, os caniateid i'r Parch. W. Edwards, Aberdar, ddyfod yno i draddodi araeth ar ddirwest. Dim ateb. Gofynnais yr un cwestiwn nos Sabath canlynol. Dim ateb. Gofynais yr un gofyniad drachefn y trydydd Sabath. Ar y gair, bloeddiodd un o wyr y set fawr 'dylai y crwt yna gael ei ddysgyblu am godi terfys yn yr Eglwys'... Terfynwyd y Gyfeillach heb i mi gael un atebiad. Yr oedd lle tân yn y Capel fel mewn cegin amaethdy, a dyma chwech o wyr y set fawr a'r gweinidog yn dyfod at y tân ac yn dechrau ysmocio. Dyna y tro cyntaf i mi weled ysmocio mewn capel. Ac yno, yn y mwg, yr oeddychyd yn cyhoeddi mellithion ar fy mhen am aflonyddu ar heddwch yr eglwys. Wedi mynd adref, anfonodd un o'r chwech ei ferch i geisio chwart o gwrw 'o spite i ditotaliaeth y crwt yma' ond cyn 10.30 drannoeth, yr oedd y Cholera wedi ei symud ef i fyd arall, Ar ôl hynny, agorwyd y capel i ddirwest ar unwaith, a phan ddaeth Mr. Edwards yno, cafodd loniad y Capel o gynulleidfa' (E. Pan Jones, Oes gofion neu fraslun o hanes fy mywyd. Bala d.d. 1. 17).

Ceisiais godi cil y llen i ddangos pa mor ffyrnig, a digrif yn aml, y bu y frwydr rhwng y ddwy garfan. Tybed oes gan ddarllenwyr *Y Casglwr* wybodaeth am y mudiad yn eu broydd hwy?